

شیوه‌های همیاری در ازدواج در ایران

دکتر مهدی طالب

دانشیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

چکیده

این مقاله با استفاده از گزارشهای دانشجویی در زمینه همیاریهای انجام شده در زمینه ازدواج تدوین شده است.

همیاری و یا کمک افراد به یکدیگر در این زمینه تحت تأثیر عواملی نظیر وضعیت اقتصادی و اجتماعی، سن، شغل و... است. مشارکت افراد در این زمینه با تأثیرپذیری از دگرگونیهای اجتماعی، تغییراتی را تحمل کرده ولی هنوز تداوم دارد و به رغم تنوع و تفاوتی که با گذشته پیدا کرده، دارای کارکرد است.

در هر گزارش معمولاً پس از تشریح اجمالی مراحل ازدواج که با کمک مالی و یا خدماتی خویشان و آشنایان صورت گرفته است، رابطه بین میزان (مبلغ) و نوع (جنسی، نفری خدماتی) کمکها را به عنوان متغیرهای وابسته با متغیرهایی نظیر سن، نسبت خویشاوندی، وضعیت شغلی، سطح تحصیلات، تعداد فرزندان پسر ازدواج کرده و نکرده و مبالغ کمکهای دریافتی قبلی و... به عنوان متغیرهای مستقل بررسی کرده است. بود یا نبود روابط همستگی و پیوستگی بین متغیرهای مزبور با در نظر گرفتن بسترهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، تحلیل شده است.

واژگان کلیدی: همیاری، مشارکت، ازدواج، تعاون سنتی.

مقدمه

نیاز جنسی امری غریزی، ولی ازدواج رسمی جامعه نهاده است، لذا نهادی اجتماعی محسوب می‌شود. در هر یک از جوامع و در دوره‌های مختلف به انواع ازدواج برمی‌خوریم که پایه و زمینه قریب به اکثریت ازدواجها ارضای نیاز جنسی است. لیکن در شیوه انتخاب زوج یا زوج و مراسم مربوط به برگزاری، زمان و طول مدت مراسم آن، از جامعه‌ای به جامعه دیگر و از دوره‌ای به دوره دیگر تفاوت‌هایی مشهود است.

«برخی را عقیده بر این است که کار ازدواج جز تنظیم قانونی و مشروع ساختن روابط جنسی نیست. به عبارت دیگر هدف ازدواج تنها تمتع است و عقد ازدواج نیاز جنسی را در قالبی جامعه‌پسند ارضا می‌کند» (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۴۱۷).

در تعریف ازدواج دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است، عناصر اصلی مورد توافق تعاریف ازدواج عبارت‌اند از:

- امکان برقراری روابط جسمی بین زوجین (برقراری رابطه جنسی بین دو جنس مخالف)
- و اینکه ازدواج مستلزم تصویب جامعه است
- به این ترتیب ازدواج همراه با تشریفات است موافق با عرف و یا قانون جامعه. اگر عرف یا رسم را همان قواعد یا مقررات نانوشته اجتماعی بدانیم و قانون را هنجاری که جامعه (مجاری قانونگذاری) آگاهانه وضع می‌کند و (غالباً) متأثر از عرف می‌باشد، لذا جامعه برای برآوردن یک نیاز غریزی هنجارهایی (رفتارهایی) را مطرح کرده است.

اگر رسم را رفتاری بدانیم که بر اثر تکرار فراوان و تثبیت کنشهای متقابل اجتماعی فراهم می‌آید (آگ برن و نیم کف ۱۳۵۶، ص ۱۵۶). بنابراین هر رسمی در نخستین مراحل پیدایش خود، وسیله رفع یک یا چند نیاز اجتماعی بوده است، مثلاً رسم به خواستگاری رفتن مرد بنا بر نیازی که وجود داشته، متداول شده است. به عبارت دیگر رفتار (خواستگاری کردن) یک یا گروهی از مردم بوده که دیگران آن را تأیید و تکرار کرده‌اند و به تدریج تثبیت شده است.

در جریان ازدواج مراحل مختلفی وجود دارد که حضور افراد دیگر (به جز عروس و داماد) خانواده و خویشان را طلب می‌کند، این حضور در مواردی به منزله تعهد کمک مادی است و سهولت امر ازدواج را تضمین می‌کند. نگاهی اجمالی و گذرا به جریان ازدواج در گذشته جوامع شهری و روستایی ایران می‌تواند در بادی امر مبین کارکردی باشد که بر مبنای آن، ازدواج را

جشنی تلقی می‌کردند که چند روزی خویشان و دوستان را گردهم آورده و موجبات تقویت روابط اجتماعی را فراهم می‌کرده است. هزینه نسبتاً بالای این پذیراییها را مدعوین و خویشاوندان تقبل و پرداخت می‌کرده‌اند: مراسم ازدواج میثاقی اجتماعی به حساب می‌آید که در آن، اجتماع، هزینه‌های تشکیل زندگی زناشویی جوانان خود را به تناسب (بنا بر محاسباتی دقیق و مبتنی بر ضوابطی معمولاً نانوشته حاوی قواعدی که مدعی همه افراد اجتماع مربوط بود) برعهده می‌گرفتند. به تعبیری دیگر در امر ازدواج نوعی قرض‌الحسنه نزد اعضای گروه اجتماعی متداول بوده است که می‌تواند نوعی قرض و وام تلقی گردد.^۱

در این مقاله قصد این است که همیاریهای موجود در امر ازدواج در برخی از مناطق کشور در یک دوره ۱۰ ساله (۷۷-۱۳۶۷) بررسی شود، بدون اینکه تشریح رسوم و آداب ازدواج مورد نظر باشد، بر مشارکت اعضای خانواده، خویشان، دوستان و آشنایان در امر ازدواج تحولات مربوط تأکید شده است.

۱. سؤالهای اساسی

ازدواج یکی از پدیده‌های اجتماعی و زمینه‌ساز تشکیل خانواده، یعنی سلول اصلی اجتماعی، محسوب می‌شود. ازدواج شکل سازمان یافته‌ی ارضای یکی از نیازهای اساسی یعنی نیاز به جفت و ارضای غریزه جنسی است. خانواده گسترده و سلولهای اجتماعی خویشاوندی همکاریهای گسترده‌ای را در زمینه تمهید مقدمات ازدواج، تأمین هزینه‌های مربوط و شروع زندگی مشترک زوجهای جوان برعهده داشته‌اند، با اینکه در دهه‌های اخیر، تحت تأثیر دگرگونیهای اجتماعی تغییراتی در میزان و نوع این کمکها پدید آمده، ولی هنوز نفس کمک و مشارکت به هنگام ازدواج کاملاً از بین نرفته است و خویشان و دوستان به جوانانی که می‌خواهند ازدواج کنند کمک می‌کنند.

در کلاس دروس شیوه‌ها و زمینه‌های همیاری در ایران، ویژگیهای انواع همیاری در جوامع مختلف برای دانشجویان تشریح^۲ و از آنها خواسته می‌شود، در زمینه یکی از شیوه‌های همیاری گزارش تهیه کنند. گروهی از دانشجویان شیوه‌های مشارکت و همیاری در ازدواج نزدیکان (حتی در مواردی ازدواج خود) را بررسی کرده‌اند.

سؤالهای اساسی گزارشهای دانشجویی عبارت بود از:

مشارکت و همیاری خویشان و دوستان و ... در کدام مرحله از مراحل ازدواج صورت

می‌گیرد و کارکرد آنها در زمینه ویژگیهای محیط اجتماعی چگونه است؟
 - کمک و مساعدت خویشان و دوستان و آشنایان تحت تأثیر چه عواملی است؟ آیا رابطه‌ای
 بین برخی از متغیرها مثل سن و یا شغل و ... با میزان و یا نوع کمک انجام شده وجود دارد؟
 - چه تغییرات عمده‌ای در مراحل مختلف ازدواج صورت گرفته و مسیر تحولات چگونه است؟

۲. شیوه‌های مطالعه

این مقاله با استفاده از گزارشهایی که دانشجویان تهیه کرده‌اند، تنظیم شده است. دانشجویان در تهیه گزارش خود از شیوه‌های زیر استفاده کرده‌اند:

- شیوه مشاهده مشارکتی، از آنجا که هر یک از دانشجویان در محیط اجتماعی خود اقدام به مطالعه کرده است، در مواردی از مشاهده مشارکتی اعلام نشده بهره گرفته‌اند (عروسی خود و یا خویشان نزدیک).

- مصاحبه با داماد و دیگر مطلعان.

- استفاده از یادداشتهای تهیه شده هنگام سینی گردانی.

- تکمیل جدولی که برای مطالعه تهیه شده است.

این مقاله به تحلیل بخشی از اطلاعات و داده‌های گزارشهای مزبور پرداخته است. گزارشهای ناقص و فاقد انسجام لازم کنار گذاشته شده و یا از برخی از داده‌های آنها استفاده شده است.

در طرح کلی ارائه شده به دانشجویان از آنها خواسته شده بود پس از معرفی اجمالی منطقه مورد نظر، و ویژگیهای اجتماعی و اقتصادی زوجین، مراحل مختلف ازدواج را از مرحله خواستگاری و انتخاب زوجه تا برگزاری مراسم عروسی و شروع زندگی مشترک تشریح نمایند. به نوعی که بتوان میزان کمکهای نقدی، جنسی و خدماتی دیگران را در هر محله مشخص کرد.

جدول مادری در اختیار دانشجویان قرار داده شد که شامل متغیرهای زیر بوده است:

ردیف	نام و نام خانوادگی	نسبت با داماد	سن	شغل	تعداد پسران		کمک جنسی			کمک نقدی		
					ازدواج کرده	ازدواج نکرده	نوع	ارزش به ریال	زمان ارائه	مبلغ	زمان ارائه	

جدول با ثبت میزان کمکهای نقدی، جنسی، کمکهای خدماتی و ... تکمیل می‌شود، محاسبه و تدقیق برخی از کمکها، مثل مهمانیها (پاگشاییها) و یا خدماتی (کمک به طبخ غذا و یا پذیرایی، تهیه و حمل چوب و ...) که دوستان و همسایگان به عهده می‌گیرند، میسر نیست، لذا این‌گونه یاریها در متن گزارش تشریح شده‌اند.

۳. همیاری در ازدواج

همیاری و مشارکت دیگران در امر ازدواج را می‌توان به طور کلی به سه مرحله تقسیم کرد: (۱) مرحله خواستگاری و انتخاب؛ (۲) مرحله عقد و تمهید مقدمات ازدواج؛ و (۳) مرحله ازدواج و کمکهای بعدی.

۳-۱. مرحله خواستگاری

در هر ازدواجی، خواستگاری وجود دارد، لیکن چگونگی آن در مناطق مختلف فرق می‌کند. حضور دیگران در مرحله معرفی، خواستگاری و انتخاب نوعی مشارکت و همیاری است که هر بخش آن را گروهی خاص به عهده دارد. اگر گروههای همسالان و یا خواهران و برادران و ... نقش معرف داشته باشند، کمک والدین و بزرگان خانواده در حد انتخاب و اقدام برای خواستگاری است. در مواردی این مشارکت در حد حضور فیزیکی و نوعی اعلام موافقت و آمادگی برای پذیرش دختر مورد خواستگاری و خانواده مربوط است. در جوامع کوچکتر و مبتنی بر روابط چهره به چهره، اگر برای حضور بزرگان خانواده کارکرد صریحی مشهود نباشد، عدم حضورشان می‌تواند بر عدم موافقت و یا بی‌اعتنایی آنها تعبیر شود. در جامعه سنتی و در موردی که خواستگار دارای استقلال اقتصادی نیست، حضور والدین و بزرگان خانواده در واقع تضمین تأمین اقتصادی زوجین به حساب می‌آید. در جامعه‌ای که موافقت قبلی دختر عنصر تعیین‌کننده (و یا مؤثر) نیست، حضور والدین وی ضروری است و مذاکره اصلی بین والدین دختر و پسر صورت می‌گیرد، زیرا پسر نیز فاقد استقلال اقتصادی است.

در بررسیهای انجام شده به انواع خواستگاری برمی‌خوریم که از یک سو به عدم دخالت کامل زوجین و یا نافبری^۳ و از سوی دیگر به عدم دخالت دیگران و مذاکره و توافق زوجین منتهی می‌شود. با اینکه در گزارشهای تهیه شده ذکری از نافبری نشده است.

با نگاهی کلی به شیوه‌های خواستگاری در جوامع روستایی و عشایری به نقش اساسی

خانواده پسر و دختر پی می‌بریم. در جوامع شهری نقش زوجین اساسی تر است حتی اگر به ظاهر این مطلب مشهود نباشد.

ازدواج‌های بررسی شده از حیث شیوه خواستگاری به سه دسته تقسیم می‌شوند:
 (۱) ازدواج درون گروهی؛ (۲) ازدواج میان گروهی؛ و (۳) ازدواج برون گروهی.

جدول شماره ۲. توزیع ازدواج‌های بررسی شده بر حسب نحوه انتخاب^۵

شرح	ازدواج درون گروهی		ازدواج میان گروهی		ازدواج برون گروهی		جمع
	انتخاب زوج	انتخاب خانواده	انتخاب زوج	انتخاب خانواده	انتخاب زوج	انتخاب خانواده	
فراوانی	۲۲	۷۵	۵۶	۳۵	۸۵	۲۱	۲۹۴
درصد	۷/۱۵	۲۵/۵	۱۹	۱۱/۹	۲۸/۹	۷/۲	۱۰۰

ازدواج درون گروهی نه تنها بین افرادی از یک گروه اجتماعی صورت می‌گیرد، بلکه معمولاً زوجین دارای ارتباط خویشاوندی نیز می‌باشند. در مجموع حدود یک سوم ازدواج‌های بررسی شده به صورت درون گروهی و بین افراد خویشاوند صورت گرفته است. در این میان نزدیک به یک چهارم ازدواجها با انتخاب زوجین و مابقی با نظر خانواده و پذیرش زوج بوده است.

منظور از ازدواج‌های میان گروهی، ازدواج بین افراد متعلق به محیط اجتماعی خاص با هنجارها و ارزشهای کم و بیش یکسان است. در این نوع ازدواج، خویشاوندی وجود ندارد، بلکه همسایگی، هم شهری بودن و در دایره همسرگزینی زوج قرار داشتن، ویژگی اصلی این دسته از ازدواجهاست. در این نوع ازدواج، در حدود ۶۰ درصد موارد، زوج با توجه به دایره همسرگزینی، خود اقدام به انتخاب همسر کرده است.

مراد از ازدواج‌های برون گروهی، ازدواج زوجین از دو محیط اجتماعی با هنجارها و ارزشهای کم و بیش متفاوت است، در این نوع ازدواج، زوج، همسر خود را از محیطهای کار و یا تحصیل و یا با معرفی دوستان و همکاران انتخاب کرده است و نقش اعضای خانواده در انتخاب همسر در این نوع ازدواج کمتر بوده است.

در ازدواج‌های درون گروهی و میان گروهی نقش مادر و خواهران در انتخاب زوج و معرفی او به زوج اساسی است. سایر خویشان، به ویژه زنان نزدیکتر به خانواده پسر، در معرفی زوجه مناسب کوتاهی نمی‌کنند. در محیطهای سنتی نقش خویشان درجه یک و دو در انتخاب همسر دارای اهمیت است. اگر چه در این نوع ازدواجها نظر پسر شرط است و در مواردی او همسر آینده خود را به والدین و یا خواهرانش معرفی می‌کند، با این همه نقش خویشان نزدیک

را در کسب اطلاعات لازم و برقراری ارتباط نمی‌توان نادیده انگاشت. در ازدواجهای میان گروهی که میزان آشنایی دو خانواده با هم کمتر است، نقش خویشان اهمیت خاصی دارد. در مناطق روستایی و یا شهرهای کوچک و در مواردی که فرزند پسر خود را موظف به کسب نظر خانواده برای انتخاب همسر می‌داند، زنان خانواده (مادر، خواهران، خاله‌ها و عمه‌ها و ...) در معرفی دختر و طرح موضوع به صورت غیررسمی و ایجاد زمینه‌های لازم برای خواستگاری نقش مهمی دارند.

مشارکت و همیاری در مرحله خواستگاری، با توجه به داده‌های موجود در گزارشهای دانشجویی، در جدول زیر ترتیب داده شده است:

جدول شماره ۳. مشارکت در امر ازدواج

صاحبان نقش	اقدامات مشاوره‌ای	اقدامات عملی
اعضای خانواده (پدر، مادر، خواهر و برادر ازدواج نکرده)	تشویق و ترغیب پسر به ازدواج مورد: ۱۳۷	مراجعات اولیه برای کسب اطلاعات و نظر خانوادهٔ زوجه ۲۰۹ مورد.
	معرفی زوجه ۱۲۱ مورد. معرفی و انتخاب زوجه ۶۵ مورد.	تأمین مسکن از امکانات موجود والدین ۱۰۸ مورد. تأمین شغل با واگذاری زمین ۲۳ مورد.
		تأمین محل کسب و یا مشارکت او با پدر ۳۴ مورد.
		کمک مالی برای اجارهٔ مسکن ۴۳ مورد.
		تهیهٔ وسایل لازم برای نامزدی ۸۷ مورد.
		حضور در مراسم رسمی خواستگاری ۲۳۳ مورد.
		حضور در مراسم

ادامه جدول شماره ۳. مشارکت در امر ازدواج

حضور در مراسم خواستگاری ۲۱۲ مورد.	معرفی زوجه ۱۰۱ مورد. کسب اطلاعات مورد نیاز داماد از منابع مختلف ۶۸ مورد. تشویق و ترغیب به ازدواج ۷۸ مورد.	خواهران، برادران، دایی‌ها، عموها و شوهر خواهر و ...
مشارکت در تأمین شیربها با پرداخت نقدی و جنسی ۵۶ مورد. ترتیب جلسه‌های مهمانی برای آشنایی دختر و پسر ۷۶ مورد.	معرفی زوجه ۸۷ مورد. کسب و ارائه اطلاعات به طرفین ۶۵ مورد. تشویق و ترغیب برای ازدواج ۴۵ مورد.	خویشان دیگر شامل خاله‌ها، عمه‌ها، شوهران آنسها، عموزاده‌ها، دایی‌زاده‌ها و ...
برگزاری جلسه‌های آشنایی برای مذاکره طرفین ۸۷ مورد. مشارکت نقدی و یا جنسی برای تأمین شیربها و مقدمات ازدواج ۶۵ مورد. حضور فعال در مراسم خواستگاری ۶۹ مورد.	تشویق مستقیم و غیرمستقیم به ازدواج ۱۲۸ مورد. معرفی دختر برای آشنایی و انتخاب ۱۲۳ مورد. کسب اطلاعات لازم به منظور تصمیم‌گیری طرفین.	دوستان، همکاران، همسالان و ...

مشارکت و کمک دیگران مخصوصاً اعضای خانواده در امر ازدواج به ویژه در مرحله خواستگاری در مناطق مختلف و نزد گروه‌های اجتماعی مختلف، متفاوت بوده است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که از نقش والدین و خویشان نزدیک، نزد افرادی که دچار تحرک اجتماعی شده‌اند (از نوع صعودی آن به سبب ادامه تحصیلات و اشتغال در محیط‌های صنعتی و شهری)، کاسته شده است. در مقابل همکاران و دوستان و همسالان نقش

بیشتری پیدا کرده‌اند، زیرا برای این گروه دامنه همسرگزینی تغییر کرده و هم از این رو خویشان نزدیک نمی‌توانند نقش مؤثری ایفا نمایند.

با استفاده از داده‌های موجود در بررسیهای انجام شده، رابطه میزان تحصیلات زوجهای جوان با نوع انتخابی که انجام داده‌اند، در جدول زیر آمده است:

جدول شماره ۴. توزیع رابطه سطح تحصیلات زوجها و نوع ازدواج

شرح	راهنمایی و کمتر	دبیرستان و دیپلم	کاردانی و بالاتر	جمع
درون‌گروهی	۵۶	۲۸	۱۲	۹۶
میان‌گروهی	۳۲	۳۹	۱۵	۸۶
برون‌گروهی	۲۷	۱۹	۵۷	۱۰۳
جمع	۱۱۵	۸۶	۸۴	۲۸۵

χ^2 جدول با درجه آزادی (df) ۴ و با ۵ درصد خطا معادل ۹/۴۸۸ است.

محاسبات انجام شده نشان می‌دهد که کای اسکور جدول شماره ۴ با درجه آزادی ۴ برابر ۶۱/۱۷ است. از این رو با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان چنین نتیجه گرفت که میزان تحصیلات زوج در محیط خواستگاری و انتخاب زوج مؤثر بوده است. به این ترتیب که با افزایش تحصیلات زوج، ازدواج به سمت برون‌گروهی متمایل شده است. برای بررسی تأثیر تحصیلات و چگونگی انتخاب همسر نیز جدول زیر ترتیب داده شده است:

جدول شماره ۵. توزیع رابطه تحصیلات زوج با نقش وی در انتخاب همسر

شرح	راهنمایی و کمتر	دبیرستان و دیپلم	کاردانی و بیشتر	جمع
انتخاب خانواده ۶	۳۱	۳۶	۸	۷۵
انتخاب با توافق زوج خانواده‌اش ۷	۵۶	۳۳	۲۵	۱۳۲
انتخاب زوج ۸	۲۸	۱۷	۳۱	۷۶
جمع	۱۱۵	۸۶	۸۴	۲۸۵

محاسبه کای اسکوتر جدول شماره ۵ با درجه آزادی ۴ نشان دهنده رقم ۲۴/۰۸ است. به این ترتیب می‌توان با ۹۵ درصد اطمینان اظهار داشت که بین میزان تحصیلات زوجها با نقش آنها در انتخاب همسر رابطه وجود دارد. به این ترتیب که تحصیلات بالاتر نقش انتخاب همسر را برای زوج فراهم آورده است.

۲-۳. مرحله عقد و تمهید مقدمات ازدواج

در مرحله بعد از معرفی و انجام خواستگاری، مساعدتهای مالی و موضوع تأمین هزینه‌های ازدواج و کمک به زوج جوان برای شروع زندگی مشترک مطرح می‌شود. در برخی از مناطق کشور همیاری خویشان و آشنایان در زمینه تأمین شیربها تا قبل از مراسم عقد و ازدواج متداول است.^۹

در استان سیستان و بلوچستان (هم نزد بلوچها و هم سیستانیها) شیربها اهمیت خاصی دارد و مبالغ قابل توجهی در بدو خواستگاری باید به والدین دختر پرداخت شود. در نزد بلوچها این مبالغ با استمداد از اعضای خانواده و طایفه صورت می‌گیرد و به آن بجار (به کسر با) گفته می‌شود. بررسی انجام شده در ۲۶ مورد ازدواج^{۱۰} نزد این گروه نشان می‌دهد که این میزان برای هر یک از خانواده‌ها متفاوت است و به سطح زندگی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی والدین پسر بستگی دارد. مردان طایفه پس از اطلاع رسمی (که با اعزام قاصد صورت می‌گیرد) از نیت والدین پسر برای ازدواج، مقداری طلا، وجه نقد و یا گوسفند برای خانواده داماد می‌فرستند و یا حضوری آن را در اختیار پدر داماد می‌گذارند. از آنجا که عمده‌ترین همیاری نزد این قوم در همین مرحله انجام می‌شود، لذا به تشریح آن می‌پردازیم.

تعداد افراد کمک کننده (در ۲۶ مورد گزارش شده) از ۱۴ تا ۶۵ نفر در نوسان بوده‌اند. در خانواده‌های با وضعیت اقتصادی پایین افراد کمتری در تأمین هزینه عروسی مشارکت کرده‌اند. این افراد اغلب از نزدیکان بوده‌اند (مثل برادر، عمو، عموزاده‌ها، دایی و ...). متوسط تعداد کمک کننده‌ها ۳۲ نفر بوده است. کمکها بیشتر سه نوع بوده است: طلا، پول نقد و گوسفند.

میزان کمک هر یاری‌دهنده با در نظر گرفتن عواملی مثل وضعیت اقتصادی او، تعداد فرزندان پسر ازدواج نکرده، قرابت با خانواده داماد، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده یاری گیرنده، کمکهای دریافتی قبلی و ... متغیر بوده است.

کمکهای مربوط به بجار دارای مقررات نانوشته است ولی تقریباً همه ریش سفیدان و حتی

جوانان بلوچ می‌توانند میزان کمک هر یک از خویشان را حدس بزنند. در قواعد نانوشته مزبور

ریش سفیدان و معمرین طایفه دقیقاً نظارت می‌کنند و کسی نمی‌تواند مقررات مزبور را زیر پا بگذارد زیرا نیروی نظارت خودجوش اجتماعی به آسانی چنین مجوزی را نمی‌دهد. این کمکها همان طور که اشاره شد نوعی قرض و وام تلقی می‌شود که افراد پرداخت کننده یا قبلاً آن را دریافت کرده و یا دیر یا زود آن را پس می‌گیرند. این کمکها دو نوع هستند: یکی مبلغی که به نام بچار پرداخت می‌شود و بیشتر تحت نظارت اجتماعی است. در طی سالهای اخیر تغییراتی، تحت تأثیر دگرگونیهای اجتماعی و اقتصادی، در این زمینه پدید آمده است، تغییر پایگاه اقتصادی افراد که ناشی از تشدید برخی فعالیت‌های تجاری در منطقه می‌باشد، در برهم زدن این ضوابط نانوشته نقش دارد. کمکهای زیاد و خارج از قواعد معمولاً به اهدای گوسفند و بز به هنگام برگزاری مراسم عروسی تبدیل شده است. به این ترتیب که فرد پولداری که می‌خواهد در عروسی خودی نشان دهد، می‌تواند به تعدادی که می‌خواهد دام جهت ذبح و پذیرایی از مهمانان اهدا کند. ادامه تحصیل و کسب موقعیتی اداری در تغییر پایگاه اجتماعی افراد مؤثر است و لذا نقص قواعد و رسوم سنتی را تسهیل می‌کند. نزدیکی به مقامات انتظامی و نظامی و حتی اداری در منطقه در مواردی رسمها را درمی‌نوردد. در صورتی که خانواده دختر بپذیرد که با فردی و یا خانواده‌ای که دارای موقعیت مناسب امنیتی در منطقه است وصلت کنند از دریافت شیربها صرف نظر می‌کنند و یا مقدار آن را کاهش می‌دهند.

۳-۳. همیاری در مراسم عقد

در مرحله عقدکنان همیاری و مشارکت خویشان و نزدیکان به صورتهای زیر تجلی کرده است:

— کمک در برگزاری مراسم جشن عقدکنان که در جوامع سنتی، جشنی مستقل از عروسی است. در این مراسم کمکها شامل در اختیار قرار دادن منزل برای پذیرایی از مهمانان، تأمین ظروف مورد نیاز، خدمت کردن در توزیع دعوتنامه‌ها، پذیرایی از مهمانان و ...

— حضور در مراسم عقد و دادن هدیه سر عقد، در بسیاری از موارد جشن عقد با حضور نزدیکان عروس و داماد و گروهی از دوستان و آشنایان (با صرف شربت و شیرینی)، هنگام عصر و یا در صبح روز عقد، برگزار می‌شود. اخیراً گرایش بیشتری به برگزاری مراسم عقد به صورت خصوصی و یا عقد در محاضر دارند و جشن عقد را همراه با جشن عروسی برگزار می‌کنند. در مطالعات انجام شده وضعیت عقد و عروسی به صورت زیر بوده است:

انجام عقد همراه با مراسم جشن قبل از ازدواج (۱۲۵ مورد)، انجام عقد به طور کاملاً

خصوصی در منزل عروس بدون دعوت عمومی (۳۵ مورد)، انجام عقد در محاضر رسمی به صورت کاملاً خصوصی (۲۶ مورد)، خواندن صیغهٔ محرمیت (عقد غیردائم) تا هنگام ازدواج (۳۲ مورد)، برگزاری مراسم عقد در روز عروسی و جشن هم زمان (۷۶ مورد).

کمکهای نوع اول را که شامل پذیرایی است اغلب اعضای خانواده و دوستان نزدیک به عهده می‌گیرند. در مواردی که مراسم جشن عقد در منازل برگزار می‌شود، اعضای خانواده زحمات زیادی را متقبل می‌شوند، ولی چون جشن شادی است، غالباً از آن استقبال می‌کنند. در مشارکتهای نوع دوم کمکها بیشتر شامل دادن هدیه است. خویشان نزدیک مثل پدر و مادر، خواهر و برادر، پدربزرگ و مادربزرگ، عمو، دایی و ... هدایایی به رسم یادبود به عروس و داماد می‌دهند. این هدایا با در نظر گرفتن موقعیت اقتصادی و اجتماعی افراد، وضعیت شغلی، درآمد داماد و خانوادهٔ او، سمت و موقعیت شغلی آنها، پایگاه اجتماعی خانواده‌های عروس و داماد، متغیر است و پول نقد، قطعه‌ای طلا، سکه‌های بهار آزادی، انواع دستبند و گردنبند و ... می‌باشد. حضور در مراسم عقد خاص بزرگان و خویشان نزدیک است و این نوع هدیه با هدیهٔ ازدواج متفاوت است و دامنهٔ تنگتری دارد.

۴. مشارکت مالی در عروسی

اغلب مشارکتها و کمکها در مرحلهٔ عروسی صورت می‌گیرد. اگر مراحل قبلی (خواستگاری و عقدکنان) در جمع محدود خانواده برگزار می‌شود، عروسی مرحلهٔ عمومی‌تری است که با حضور خویشان، دوستان، همسایگان و همکاران برگزار می‌شود.

ازدواجهای انجام شده همگی همراه با جشن عروسی و پذیرایی از مهمانان بوده است. ۱۳ در همهٔ آنها حداقل یک وعده غذا (شام یا نهار) به مدعوین داده شده است.

طبق داده‌های گزارشهای دانشجویی تعداد مهمانان از ۳۸ تا ۴۸۰ نفر در نوسان بوده‌اند. تعداد مهمانان با وضعیت اقتصادی و پایگاه اجتماعی خانوادهٔ داماد و شخص داماد، موقعیت خانوادهٔ عروس و توافقی که در مورد تعداد مهمانان کرده‌اند، ارتباط داشته است. در برخی از مناطق روستایی و حتی شهرها، معمولاً خانوادهٔ داماد وظیفه دارد مقداری برنج، روغن، گوشت و ... برای پذیرایی از مهمانان خانوادهٔ عروس در اختیار آنها قرار دهند، لذا به هنگام برگزاری جشن عروسی خانوادهٔ عروس در منزل خود جشن می‌گیرند و داماد همراه بزرگان فامیل برای آوردن عروس به منزل او می‌روند، لذا جز عروس و چند نفر ینگه وی کسی از خانوادهٔ آنها در

جشن عروسی حضور ندارد (در ۲۷ مورد وضعیت به این ترتیب بوده است). در برخی از نقاط روستایی پذیرایی به صورت ناهار بوده ولی در غالب موارد مهمانان به صرف شام دعوت شده‌اند.

جدول شماره ۶. توزیع مهمانان بر حسب محل پذیرایی

شرح	مهمانی در باشگاه	مهمانی در منزل خویشان و همسایه‌ها	مهمانی در منزل والدین داماد و عروس	جمع
فراوانی	۶۸	۱۶۶	۶۰	۲۹۴
درصد	۲۳	۵۶	۲۱	۱۰۰

در مهمانیهای برگزار شده در باشگاه معمولاً از مرد و زن خانواده‌ها دعوت به عمل می‌آید در حالی که در مراسم ازدواجهایی که در منازل برگزار می‌شود، همه اعضای خانواده حضور دارند. تعداد مهمانها شامل مردان و زنان بزرگسالی است که در فهرست دعوت قرار داشته‌اند و این ارقام شامل کودکان و اعضای خانواده‌های نزدیک نمی‌شود.

در جدول زیر توزیع تعداد مهمانان بر حسب محل پذیرایی آمده است:

جدول شماره ۷. توزیع تعداد مهمانان بر حسب محل پذیرایی

شرح	مهمانی در باشگاه			مهمانی در منزل خویشان و همسایگان			مهمانی در منزل والدین عروس و داماد			جمع
	کمتر از ۱۰۰ نفر	۱۰۰-۲۰۰ نفر	بیش از ۲۰۰ نفر	کمتر از ۱۰۰ نفر	۱۰۰-۲۰۰ نفر	بیش از ۲۰۰ نفر	کمتر از ۱۰۰ نفر	۱۰۰-۲۰۰ نفر	بیش از ۲۰۰ نفر	
فراوانی	۱۲	۳۸	۱۸	۵۶	۴۸	۶۲	۳۸	۱۸	۴	۲۹۴
درصد	۴	۱۳	۶	۱۹	۱۷	۲۱	۱۳	۶	۱	۱۰۰

۴-۱. نوع و میزان کمکها

جمع کمک کنندگان در مراحل مختلف عروسی در جدول زیر نشان داده شده است. یادآور می‌شود که تناسلی بین مهمانان و کمک کننده‌ها وجود ندارد و یاری دهنده‌ها همواره کمتر از

تعداد مهمانها بوده‌اند.

جدول شماره ۸. توزیع تعداد و انواع کمکها در مجالس عقد و عروسی

شرح	کمک نقدی در مجلس عروسی	کمک نقدی به هنگام عقد	کمک نقدی بعد از عروسی	کمک جنسی (کادو، طلا) در روز عقد	کمک جنسی و نقدی در هر دو مورد	جمع	
فراوانی	۵۸۶۷	۲۹۰۰	۱۸۷۶	۳۶۵۸	۴۳۸۶	۲۲۲۵۴	
درصد	۳۱	۲۳	۱۵	۷	۱۴	۱۰	۱۰۰

به طوری که ملاحظه می‌شود قریب دو سوم کمکها نقدی بوده که در مراحل مختلف پرداخت شده و قریب یک سوم کمکها به صورت نقدی و به هنگام جشن ازدواج بوده است. کمک جنسی شامل طلا و یا ... به هنگام عقد در قریب یک هفتم موارد پرداخت شده است. حداقل موارد کمک ۱۸ مورد، حداکثر آن در یک مجلس عروسی ۱۷۰ مورد و متوسط موارد کمک در هر ازدواج ۷۵ مورد بوده است.

بررسی میزان کمکهای ارائه شده با دشواریهایی روبه‌رو است؛ به این ترتیب که اولاً در هر منطقه و برای هر مورد عروسی میزان آن متفاوت است. مثلاً در روستایی کمترین پرداخت دوست تومان و حداکثر آن دو هزار و پانصد تومان بوده است در حالی که در عروسی دیگر حداقل پرداختی ۱۰ هزار تومان بوده است. از این رو محاسبه میانگین و ... اگر برای هر مورد معنی دار است ولی برای کل آنها معنی دار نیست. نکته دیگر اینکه ازدواجها طی ۱۲ سال صورت گرفته لذا تفاوت پرداختیها تا حدودی به ارزش پول برمی‌گردد که محاسبه آن به قیمت ثابت میسر نشد. در جدول زیر سعی شده است با توجه به هزینه‌های ازدواج و محاسبه کمکهای هدایی به ریال تناسب بین کمکهای دریافتی و هزینه‌های عروسی مطرح شود.

هزینه‌های عروسی شامل هزینه‌های زیر می‌شود:

— هزینه مربوط به خواستگاری که شامل خرید شیرینی، گل و قواره‌ای پارچه و احتمالاً قطعه‌ای طلا است. این خرج معمولاً به عهده والدین پسر است. محاسبه این بخش از هزینه دشوار است، زیرا تفاوت زیادی بین هدیه‌ها وجود دارد. در حدود ۱۳۸ مورد امکان محاسبه

وجود داشته است. حداقل ۸۵۰۰ تومان و حداکثر ۳۶۰ هزار تومان صرف تهیه لباس و طلای اهدایی به هنگام نامزدی شده است. متوسط این هزینه در موارد مزبور ۱۲۸ هزار تومان بوده است.

— هزینه‌های مربوط به عقد بیشتر به عهده خانواده و یا شخص داماد می‌باشد. این هزینه شامل هزینه محضر (دفترخانه)، خرید آئینه شمعدان، لباس و ... است. تأمین همه یا بخش عمده‌ای از هزینه‌های این بخش را خانواده داماد عهده‌دار شده است و اگر داماد دارای امکاناتی باشد آن را صرف تهیه مسکن و یا وسائل زندگی و یا دست‌مایه برای کسب معاش خود می‌کند. حداقل ۵۵ هزار تومان و حداکثر یک میلیون و پانصد هزار تومان هزینه عقد اظهار شده است. متوسط هزینه‌ها در ۸۸ مورد (حدود ۳۰ درصد موارد بررسی) حدود ۲۲۵ هزار تومان بوده است.

— شیربها. در مناطق روستایی و یا در شهر و نزد خانواده‌های با منشأ روستایی پرداخت و دریافت شیربها متداول است. سوای ازدواجهای مورد مطالعه در بلوچستان که قبلاً درباره آنها بحث شد در ۷۸ مورد دیگر خانواده داماد اقدام به پرداخت مبالغی به عنوان شیربها کرده‌اند. مبلغ دریافتی بابت شیربها اغلب صرف خرید جهیزیه می‌شود و حتی خانواده عروس مبالغی به آن می‌افزایند. در ۴۹ مورد (۱۷ درصد از موارد) خانواده داماد و عروس با مذاکره با یکدیگر به جفتی شیربها، تهیه بخشی از جهیزیه مثل تهیه فرش و یا اجاق گاز و ... را به عهده داماد گذاشته‌اند.

— جهیزیه. تهیه وسایل اولیه زندگی بر عهده خانواده عروس می‌باشد. حد و حدود جهیزیه را پایگاه اقتصادی زوجین و خانواده‌های آنها، عرف محلی، هزینه‌هایی که داماد متحمل می‌شود و ... تعیین می‌کند. در برخی از مناطق از جمله در روستاهای مازندران اعضای خانواده عروس و خویشاوندان آنها برای تهیه جهیزیه به خانواده عروس کمک می‌کنند و حتی در مواردی با سینی‌گردانی در خانه عروس و قبل از رفتن به منزل داماد، کمکهای خویشان را دریافت می‌دارند. در هیچ یک از موارد تهیه فهرستی از جهیزیه و مبالغ پرداختی بابت آن میسر نگردید، زیرا مرسوم نیست که مبلغ هزینه جهیزیه اعلام شود. در مواردی فهرستی از جهیزیه تهیه کرده و با امضای خانواده داماد می‌رسانند ولی هزینه قید نمی‌شود. در این مطالعه بیشتر به هزینه‌های خانواده داماد تأکید شده است و لذا اصراری برای تعیین هزینه جهیزیه وجود نداشته است.

— هزینه عروسی. اگر چه ممکن است در مواردی پس از انجام مراسم عقد، بدون برگزاری جشن

عروسی، زوجین زندگی مشترک خود را آغاز نمایند ولی از آنجا که در این مطالعات به سراغ ازدواجهایی رفته‌اند که با جشن مهمانی همراه بوده است، لذا سعی شده هزینه‌های جشن عروسی محاسبه گردد. نوع هزینه‌ها تفاوت‌های زیادی کرده است. مثلاً در غالب موارد، حتی در مناطق روستایی، هزینه‌هایی برای فیلم‌برداری ویدئویی از مجلس عروسی، حضور ارکستر و یا کسانی که با اجرای برنامه‌های کم‌دی سرگرمی مهمانان را موجب می‌شوند، هزینه گل زدن سواری و ... به سایر هزینه‌های مربوط به پذیرایی اضافه شده است. وعده‌های مهمانی برای خویشان مختلف فرق می‌کند، برخی از اعضای فامیل از حدود یک هفته قبل در جشن عروسی حضور دارند (خواهران و برادران و ...) و برخی دیگر فقط برای یک وعده دعوت می‌شوند. هزینه عمده عروسی برای یک یا دو وعده پذیرایی مربوط به جمع بیشتری از مهمانان است. برگزاری مهمانی در منزل، خاصه در روستاها، مستلزم همکاری دوستان و آشنایان است، به ترتیبی که چیزی بابت هزینه پخت و پز و یا اجاره محل نمی‌پردازند. بیشترین هزینه شامل خرید مواد اولیه برای پخت و پز است. در بسیاری از مناطق مواد مورد نیاز را از یک یا دو مغازه نسیه می‌آورند و به این امید که پس از عروسی از محل کمک‌های دریافتی آن را تأدیه کنند.

کمترین تعداد میهمانان در موارد مورد بررسی حدود ۵۰ نفر و حداکثر آن حدود ۵۰۰ نفر برای یک وعده بوده است.

محاسبه دقیق میزان خرج در جشن عروسی دشوار است، زیرا برخی از موارد را از خانه تأمین می‌کنند و فقط نسبت به خرید برنج و گوشت و میوه و شیرینی اقدام می‌نمایند. در مواردی که از مهمانان در باشگاه پذیرایی می‌شود، بخشی از هزینه (هزینه باشگاه) مشخص است ولی هزینه عروسی به همین ختم نمی‌شود. با قدری مسامحه، می‌توان میزان هزینه‌ها و دریافتها (خصوصاً دریافتیهای نقدی) را به صورت زیر ارائه کرد:

جدول شماره ۹. توزیع کمکهای دریافتی و ارتباط آن با هزینه‌های عروسی

شرح	کمکهای نقدی بیش از هزینه عروسی	کمکهای نقدی و جنسی بیش از هزینه عروسی	کمکهای دریافتی اعم از نقدی و جنسی معادل هزینه عروسی	کمکهای نقدی و جنسی بیش از هزینه عروسی	کمکهای نقدی و جنسی کمتر از ۵۰ درصد هزینه عروسی را جبران کرده	جمع
فراوانی	۲۷	۳۶	۱۳۸	۵۶	۲۶	۲۸۳
درصد	۱۰	۱۲	۴۹	۲۰	۹	۱۰۰

با نگاهی به جدول مزبور مشخص می‌شود که در ده درصد موارد کمکهای نقدی هزینه عروسی را تأمین کرده است. و در مقابل حدود یک دهم عروسی‌ها کمتر از نیمی از هزینه‌ها را از طریق دریافت کمکهای مردمی تأمین کرده‌اند.^{۱۴}

برای بررسی روابطی که مورد توجه بود مثل رابطه کمکهای پرداختی با سن و یا شغل و یا نسبت خویشاوندی و... کمک‌کنندگان، روی هم ریختن داده‌ها ممکن نیست، ولی از آنجا که محاسبات مربوط با دقت در هر مورد صورت گرفته است پس از اشاره‌ای مختصر به چگونگی بررسی روابط بین متغیرها در گزارشهای دانشجویان، سعی خواهد شد نتایج جداگانه مورد بررسی قرار گیرد.

همان‌طور که اشاره شد به دانشجویان توصیه شده بود با تنظیم جدول مادر و کسب داده‌های مربوط از خانواده داماد و یا حضور در مجلس عروسی و مشاهده و ثبت اعداد و ارقام نسبت به یافتن چگونگی وجود رابطه بین متغیرها اقدام نمایند. از آنجا که معمولاً همه اعضای خانواده و یا همه مهمانان کمک مادی نمی‌کنند، لذا غالباً تعداد کمک‌کنندگان از تعداد مهمانان کمتر است، مضافاً به اینکه برخی از مهمانان (دوستان و همکاران) مبلغی نمی‌پردازند و یا از آنها کمک نقدی قبول نمی‌کنند. نکته دیگر اینکه سعی کرده‌اند پرداختهای جداگانه زن و شوهر را یک جا (روی هم) حساب کنند.

۵. بررسی عوامل مؤثر در میزان و نوع کمک

از آنجا که روی هم ریختن همه اطلاعات موجود در گزارشهای دانشجویی میسر نبود لذا به بررسی بخشی از آن که امکان مقایسه را فراهم می آورد، می پردازد.

۱-۵. تعداد مهمانان و کمک کنندگان

از میان قریب ۶۴۵۴۸ نفر مهمانانی که برای شرکت در مراسم عروسی حضور داشته اند. جمعاً ۱۶۰۶۱ نفر به انجای مختلف کمک کرده اند که حدود یک چهارم (۲۴/۸۸ درصد) مهمانان را تشکیل می دهند. دو نکته در مورد سهم کمک کنندگان در خور توجه است:
 - نخست اینکه معمولاً از هر خانوار یک نفر کمک می کند، در حالی که بدون احتساب بچه هادر جشن عروسی از هر خانوار حداقل دو نفر حضور دارند.
 - دیگر اینکه معمول نیست که همه مهمانان هدیه ای (اعم از نقدی و یا جنسی) بپردازند.

۲-۵. بررسی نسبت خویشاوندی و میزان و نوع کمک

مطالعات انجام شده مبین وجود رابطه پیوستگی بین نسبت خویشاوندی و میزان کمک پرداختی است. به این ترتیب که در محیطهای سنتی تر و در مواردی که ازدواجها درون گروهی و میان گروهی است و خانواده نقش اساسی در انتخاب زوجه دارد، رابطه بین میزان کمک به عنوان متغیر وابسته و نسبت خویشاوندی معنی دار می باشد.

رابطه پیوستگی با خویشاوندی			شرح
جمع	ندارد	دارد	
۲۶۱	۱۲۴	۱۳۷	میزان کمک
۲۵۲	۶۵	۱۸۷	نوع کمک

حدود ۸۸ درصد از موارد به این سؤال پاسخ داده اند به نحوی که محاسبه رابطه میسر شده است. در بیش از نصف موارد بین میزان کمک و نسبت رابطه وجود داشته است، به این ترتیب که در همه موارد قرابت موجب افزایش میزان کمک بوده است. این موضوع در مناطق روستایی متداول می باشد، به این ترتیب که خویشاوندی یکی از عوامل مؤثر در پرداخت میزان کمک شناخته شده است. در مواردی که این رابطه وجود نداشته است بیشتر ازدواجها برون گروهی و یا

میان گروهی بوده و ساختار کلی کمک دهندگان و یا مهمانان را دوستان و همکاران تشکیل می‌داده‌اند، در چنین مواردی چون عواملی مثل موقعیت شغلی و اداری و ... دارای نقش بوده، لذا موضوع خویشاوندی تحت تأثیر سایر روابط قرار گرفته است.

در مورد نوع کمکها، موضوع خویشاوندی قدری تفاوت می‌کند به این نحو که خویشاوندان هنجار خاصی را در دادن هدیه مدنظر دارند، مثلاً اگر مرسوم است که سینی گردانده شود، بیشتر افراد این کار را می‌کنند. افراد دوست و آشنا کمتر از هنجار کلی خویشان تبعیت می‌کنند و لذا کمکهای خود را بیشتر به صورتی که در محیطهای شهری معمول و متداول شده است، می‌پردازند. به طور مثال کادو می‌دهند و یا ... .

۳-۵. بررسی رابطه وضعیت شغلی و نوع و میزان کمک

در مطالعات انجام شده سعی بر این بوده تا رابطه وضعیت شغلی و میزان و نوع کمک در ازدواج بررسی شود. عمده‌ترین مشکلی که در این میان وجود داشت عدم تناسب بین مشاغل بود. به این ترتیب که در برخی از محیطها غالب افراد کشاورز و یا کارمند و یا از گروههای مختلف شغلی بودند و مشکلات دیگری در بررسی این رابطه وجود داشت. مثلاً در مواردی به شغل آزاد و دولتی اشاره شده در حالی که در گزارشی دیگر به ریز مشاغل پرداخته‌اند. لذا در جهت معنی‌دار شدن موضوع در هر مورد به گونه‌ای خاص رفتار شده است. مثلاً اگر در محیطی روستایی اغلب کشاورز بوده‌اند سعی شده افراد به دو یا سه گروه عمده کشاورز، غیرکشاورز و کارمند دولت تقسیم شوند. در محیطهای شهری سعی شده منبع کسب درآمد مورد توجه باشد، به این ترتیب که حقوق بگیر دولت، شغل آزاد یا خویش فرما، کارگر و ... مورد توجه بوده‌اند.

شرح	رابطه با وضعیت شغلی		
	دارد	ندارد	جمع
میزان کمک	۲۴	۲۱۸	۲۴۲
نوع کمک	۱۲۵	۷۸	۲۰۳

مطالعات نشان می‌دهد که بین میزان کمک و شغل رابطه کمی وجود داشته است، به این ترتیب که از هر ده ازدواج تنها در یک مورد رابطه شغل و میزان کمک معنی‌دار بوده است و در سایر موارد نشانه‌ای از تبعیت این دو از یکدیگر دیده نشده است. در حالی که نوع کمک با شغل مرتبط بوده به نحوی که در بیش از نیمی از موارد بین نوع کمک (نقدی، جنسی و ...) و وضعیت شغلی رابطه وجود داشته است.

۴-۵. بررسی رابطه سن کمک دهندگان و میزان و نوع کمک^{۱۶}

در جامعه سنتی سن یکی از عوامل مؤثر در سلسله مراتب اجتماعی محسوب می‌شود، در این گونه جوامع به لحاظ وجود همگنی بیشتر اقتصادی و اجتماعی معمولاً سایر عوامل تحت تأثیر سن قرار دارند. در جوامع رو به تحول و دگرگون شده، سن دارای اعتبار قبلی نیست، لذا نتایج بررسیهای انجام شده مؤید این موضوع است، به گونه‌ای که تنها در حدود یک سوم از موارد بین سن و میزان کمک رابطه پیوستگی وجود داشته است. نکته جالب تبعیت سن از نوع کمکهای ارائه شده است که در حدود ۶۰ درصد از موارد این پیوستگی مشهود بوده است.

شرح	رابطه پیوستگی با سن		
	دارد	ندارد	جمع
میزان کمک	۸۷	۱۸۸	۲۷۵
نوع کمک	۱۵۶	۱۱۰	۲۶۶

۵-۵. بررسی رابطه میزان تحصیلات و میزان و نوع کمک

در جوامع سنتی معمولاً تفاوت زیادی بین میزان تحصیلات افراد مشاهده نمی‌شود، ولی تحرک اجتماعی در جوامع شهری و روستایی نه تنها موجب افزایش میزان تحصیلات جوانان شده، بلکه دایره ارتباطات نیز همراه با این تحرک اجتماعی، تفاوت مشهودی یا گذشته

دارد، لذا سطح تحصیل زوج در این میان مؤثر است. به این ترتیب که در ازدواج آنها مهمانان و کمک‌کنندگان نیز دارای تنوع میزان تحصیلات هستند. در بررسیهای انجام شده، رابطه معنی‌دار بین میزان تحصیلات کمک‌کنندگان و میزان کمک در حد بسیار پایینی بوده است، یعنی در کمتر از ۵ درصد از موارد پیوستگی بین دو متغیر مشاهده شده است در حالی که در ۷۰ درصد از موارد میزان تحصیلات با نوع کمکهای ارائه شده دارای رابطه معنی‌دار بوده است.^{۱۷}

رابطه پیوستگی با میزان تحصیلات			شرح
دارد	ندارد	جمع	
۱۲	۲۳۸	۲۵۰	میزان کمک
۱۵۴	۶۷	۲۲۱	نوع کمک

۵-۶. بررسی رابطه سایر عوامل با میزان و نوع کمک

در بررسیهای انجام شده متغیرهای زیر:

– تعداد فرزندان پسر ازدواج کرده

– تعداد فرزندان پسر ازدواج نکرده

– مبالغ دریافتی قبلی از خانواده داماد به هنگام عروسی فرزندان

مورد توجه قرار گرفته است، زیرا که داده‌های مربوط به این متغیرها در گزارشهای مختلف

کامل نیست و نیز وجود تفاوت ارزش پول و طول زمان پرداخت و دریافت در طول سالهای

مختلف (بده و بستان و ... امکان مقایسه و نتیجه‌گیری را نمی‌دهد.

یادداشتها

۱. در جامعه روستایی که اقتصاد معیشتی متداول بوده، هر زارع، برای گذران زندگی، ناچار از

نگهداری تعدادی گوسفند و بز و یا گاو شیری بوده است. اقتصاد خود مصرفی او را و

می‌داشته است تا تعریف دامهایش از علفهای مزرعه و یا مراتع حریم روستا و همچنین ته

چر و پس چر مزارع گندم و جو، به تولید پروتئین اقدام و بخشی از غذای خود را تأمین

نماید، گوشت (با تولید بره و بزغاله) و کود حیوانی (برای تقویت و حاصلخیزی زمین

روغنی) ^{SID.ir} (برای تولید قالی و ...) و بالاخره شیر برای تولید فرآورده‌های لبنی (روغن،

کشک، پنیر و ...) با توجه به فقدان وسایل نگهداری شیر برای چند روز و اینکه مقدار کم تولید روزانه امکان تولید فرآورده‌های لبنی را فراهم نمی‌آورد، روستائیان اقدام به ابداع شیوه‌ای به نام شیرواره کرده‌اند که براساس آن شیرهای برخی از خانوارها هر روز در اختیار یکی از آنها قرار می‌گرفت. با این ساز و کار، امکان تولید فرآورده‌های لبنی برای هر یک از آنها پدید می‌آید، بدون اینکه ذره‌ای از شیر هیچ یک از بین برود و ... امروزه این نظام را روستائیان مهاجر به شهرها، با خود به شهر آورده‌اند و در زمینه‌ای دیگر به کار می‌برند. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد در مناطق مهاجرپذیر روستایی مثل اسلام‌شهر، زنان خانه‌دار ساکن در یک کوجه با تشکیل دوره‌های قرائت قرآن کریم و یا مراسم سوگواری ائمه اطهار، هر ماه یک هفته گرد هم می‌آیند و در هر جلسه هر یک مبلغی (از ۱۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ ریال) با خود می‌آورند و به قید قرعه همه پول را به یکی از اعضا می‌دهند. در جلسه‌های بعد این امر تکرار می‌شود. کسانی که در جلسه‌های اول همه پول را گرفته‌اند در واقع قسط بدهی خود را می‌پردازند و افرادی که هنوز نوبشان نشده در حقیقت پس‌انداز می‌کنند و در نوبت خود پس‌اندازهای خود را دریافت می‌دارند. اسم این کار را می‌توان "واره پول" گذاشت.

۲. انواع همیاری تحت عناوین گروه‌های کار در جوامع شهری و روستایی مثل گروه‌های همسایگی و یا همکاری در نشا و وجین، چیدن میوه، مراقبت از مزارع (دشتبانی) همکاری در مبادله شیر (شیرواره)، مشارکت در تعیین چوپان به صورت چکنه (نوبتی) و یا مشارکت در برگزاری مراسم عزای افراد، همکاری و معاضدت در برگزاری مراسم عروسی و مبادله خدمات، بانک کار و ... همیاری در تأمین آب زراعی و نگهداری منابع آب، انواع شیوه‌های بهره‌برداری و ... برای دانشجویان تشریح می‌گردد و از آنها خواسته می‌شود نمونه‌ای از همیاری در جامعه خودمان را بررسی کنند.

۳. در گذشته برای تحکیم همبستگیها و تبعیت از ازدواج درون گروهی، رسم این بوده که به محض تولد دختر و هنگامی که ناف او را ماماها محلی می‌بریدند، او را نامزد یکی از پسران فامیل و یا آشنا می‌کردند. به این نوع خواستگاری که در مواردی برای رفع اختلافات فامیلی و زدودن سوء تفاهمها صورت می‌گرفت، "ناف‌بری" می‌گفتند. بر هم زدن چنین خواستگاری به سهولت میسر نبوده است.

۴. به دلیل ضدارزش بودن چنین خواستگاریهایی، بعید به نظر می‌رسد در صورتی که هنوز متداول باشد، به آسانی آنها را مطرح نمایند.

۵. در مورد نظر زوجه سؤالی مطرح نشده است. ولی با عنایت به گسترش ازدواجهای میان

گروهی و برون گروهی، نمی‌توان نقش زوجه را در انتخاب همسر نادیده انگاشت ولی از آنجا که در عرف این قبول چندان بارز نیست، از این رو مطرح نمی‌شود، مگر عدم رضایت دختر به گونه‌ای باشد که کتمان آن میسر نباشد. در گزارشهای تهیه شده نشانه‌ای از ازدواج به رغم توافق زوجه ملاحظه نشد.

۶. در جوامع سنتی‌تر (مناطق روستایی و یا شهرهای کوچک) اگر در دوره کودکی فکری برای عروس آینده خود نکرده باشند، والدین، خواهران، عمه‌ها و خاله‌ها خود را موظف به پیدا کردن همسر برای فرد موردنظر می‌دانند و بدون اینکه کسی از آنها بخواهد، به معرفی دختران دم بخت اقدام می‌کنند. در شهرهای کوچک زنان به بهانه‌های گوناگون به منازل مردم رفت و آمد دارند. یکی از کارکردهای اعلام نشده این قبیل زنان معرفی دختران دم بخت به خانواده‌های در جستجوی عروس است.

در برخی از مناطق، از جمله نزد ترکمن‌ها، وظیفه پدر است که شیربهای لازم برای همسر آینده فرزند پسر خود را بپردازد. لذا در دو مورد از مطالعات، پدر زمانی که پسرش کمتر از ده سال سن داشته عروس خود را تعیین کرده و شیربها را نیز پرداخته است.

۷. مراد از اینکه خانواده انتخاب کرده این است که نقش اساسی در انتخاب همسر با والدین بوده است، به این صورت که یا در ایام کودکی همسر او را انتخاب و یا اقدام به ازدواج درون گروهی کرده‌اند و پسر در این میان نقش تعیین کننده نداشته است.

۸. در این مورد یا پسر، دختر موردنظر را انتخاب و به خانواده معرفی کرده که مورد موافقت والدین و خویشان قرار گرفته است و یا خانواده و دوستان معرفی و پیشنهاد کرده و پسر نیز انتخاب را تأیید کرده است.

۹. در این مورد به دلیل دوری خانواده و تغییر حوزه همسرگزینی زوج همسر خود را برگزیده است و خانواده نقشی در انتخاب نداشته‌اند ولی در مراسم حضور داشته‌اند، نقش همکاران و دوستان در این میان مؤثر بوده است. کای اسکوتر^۲ χ^2 جدول با درجه آزادی (df) ۴ و ۵ درصد احتمال خطا معادل ۹/۴۸۸ بوده است.

۱۰. مقوله مهریه و شیربها در گذشته متداول و هر یک دارای کارکرد خاص خود بوده است. هنوز در مناطق روستایی و عشایری شیربها مطرح است و کارکردش در مواردی تهیه و تأمین جهیزیه برای زوجه است. مبلغ شیربها در مناطق سیستان و بلوچستان و دشت ترکمن قابل ملاحظه است و مشارکت خویشاوندان را می‌طلبد. مهریه نیز که پشتوانه اقتصادی زن است در مناطقی از کشورمان کماکان دارای کارکرد است.

۱۱. در بررسیهای انجام شده ازدواجهای جوانان مورد توجه بوده است، به عبارت دیگر ازدواج اول و شروع زندگی مشترک زوج جوان، لذا به ازدواجهای بعدی که در منطقه سیستان و بلوچستان متداول است، پرداخته نشده است. بدیهی است در ازدواجهای بعدی معمولاً کمکی وجود ندارد و فرض بر این است که افرادی که اقدام به این کار می‌کنند از نظر مادی تأمین هستند.

۱۲. ۱۸ درصد فقط طلا به عنوان بکار پرداخته‌اند که از یک تا ۸ مثقال متفاوت بوده است. ۲۱ درصد علاوه بر طلا تعدادی نیز گوسفند به خانواده داماد داده‌اند. این گروه که آشنایی و ارتباط بیشتری با خانواده داماد دارند بین یک تا ۴ مثقال طلا و ۲ تا ۸ رأس گوسفند پرداخته‌اند. در ۳۸ درصد از موارد فقط پول داده‌اند که مبلغ آن بین ۵۰ تا ۱۸۰ هزار ریال بوده است. در بقیه موارد کمک کنندگان فقط گوسفند یا بز و در ۳ مورد شتر به خانواده داماد تحویل داده‌اند.

در بین این قوم پس از پرداخت شیربها و خواندن صیغه عقد در زمان مناسب، جشن عروسی را برگزار می‌کنند. در این زمان نیز اعضای فامیل نسبت به تأمین گوسفند مورد نیاز برای مصرف در مراسم پذیرایی اقدام می‌نمایند.

۱۳. زیرا از ابتدا دانشجویان به مطالعه ازدواجی پرداخته‌اند که همراه با جشن پذیرایی بوده است. ۱۴. بالا بودن سهم و نقش خویشان و آشنایان در تأمین هزینه‌های عروسی در این مطالعه می‌تواند ناشی از دو عامل اساسی باشد؛ اول اینکه دانشجویان به دنبال عروسیهایی رفته و گزارش تهیه کرده‌اند که همراه با جشن بوده و سینی‌گردانی و یا کمکهای مردمی در آن وجود داشته است. عامل دوم اینکه خاستگاه اجتماعی بیشتر دانشجویان روستا و یا شهرهای کوچک می‌باشد. لذا ازدواجهای مورد بررسی از خویشان و آشنایان آنها بوده است، که با متوسط جامعه قدری متفاوت است.

۱۵. در این بررسی خویشاوندی را به ترتیب شامل درجه یک (پدر، مادر، پدربزرگ، مادربزرگ و... داماد) و درجه دو یعنی سایر خویشان (عمو، دایی، عموزاده، خاله، عمه و...) و بالاخره درجه سه یعنی دوستان، همکاران و همسایگان در نظر گرفته‌اند. در این متغیر (خویشاوندی) را متغیر مستقل، مبالغ کمک را متغیر وابسته در نظر گرفته‌اند و کمکها را به دو یا سه دسته از کم به زیاد تقسیم کرده‌اند. نوع کمک را نیز متغیر وابسته دانسته‌اند و آن را شامل کمک نقدی، کمک نقدی و جنسی و کمک جنسی در نظر گرفته‌اند.

۱۶. سن را متغیر مستقل برای رئیس خانوار در نظر گرفته‌اند و سه دامنه برای آن منظور شده

است: جوان (کمتر از ۲۵ سال)، میان سال (۲۶ تا ۴۵ سال) و مسن (۴۶ سال و بیشتر).
۱۷. برای تحصیلات که متغیر مستقل دانسته‌اند به دو صورت رفتار شده است در مواردی گروه کمک کننده به دو دسته بی سواد و باسواد و در سایر موارد به سه گروه بی سواد، تحصیلات کم (خواندن و نوشتن و حدود دبستان) و تحصیلات بالا (از دبیرستان به بالا).

نتیجه

مقاله حاضر مطالعه بخشی از همیاریهای مربوط به ازدواج در جامعه شهری و روستایی است که نتایج حاصل از آن واجد نکات زیر است:

– مشارکت و همیاری خویشان و آشنایان در جوامع روستایی و یا در خانواده‌های با منشاء روستایی هنوز هم کم و بیش در تمام مراحل مربوط به ازدواج، بخصوص در انتخاب زوج و خواستگاری و ... وجود دارد. لیکن نظر زوج و زوجه در انتخاب، نقش اساسی پیدا کرده است. این وضعیت در رابطه با سطح سواد، شغل و سن زوج نیز وجود دارد و مطالعه دیگری لازم است تا با تعیین متغیرهایی در رابطه با گسترش شهرنشینی میزان این رابطه مشخص گردد.

– در همه موارد مورد بررسی، همیاری وجود داشته است. علاوه بر نحوه انتخاب موارد، نکته مهم وجود کمک و مشارکت خویشان و آشنایان در امر ازدواج است. این کمکها از حالت عمومی در همه مراحل ازدواج و به صورت جنسی، خدماتی و نقدی، میل به کمکهای جنسی از نوع وسایل تزئینی و گل و ... دارد. در واقع می‌توان رابطه‌ای بین نوع و میزان کمکها (مثل گل، وسایل تزئینی منزل و ... کمکهای نقدی و جنسی مورد نیاز) و شهرنشینی، سطح تحصیلات، ویژگیهای زوجین و ... را حداقل به صورت فرضیه مطرح کرد.

– کمکهای ارائه شده به زوجین در ارتباط با سن، نوع اشتغال، نسبت با داماد، سطح تحصیلات داماد و عروس، کمکهای قبلی و ... است، لکن این وضعیت در ارتباط با محیط زندگی و پایگاه اجتماعی زوجین، دارای تفاوتهایی است. روی هم رفته می‌توان کمکها را در طیفی از کمکهای موثر تا کمکهای غیر موثر ملاحظه کرد. در جوامع سنتی تر و کمتر شهری شده کمکها بیشتر مؤثرند و نقش اساسی در ازدواج دارند؛ و هنوز در حکم نوعی مبادله و یا قرضه عمومی هستند.

– تغییرات عمده‌ای در نوع و میزان کمکها پدید آمده است. نیاز به دریافت کمکها و مشارکت خویشان و آشنایان محسوس و مشهود است، لکن مشکل اصلی تغییر کارکرد این کمکهاست که با توجه به زمینه‌های موجود و تعهدی که خویشان و دوستان برای مشارکت احساس می‌کنند، ارائه الگوهای نظیر الگوهای برخی از کشورهای صنعتی ضروری است.

مآخذ

- آریان پور، امیرحسین (۱۳۵۶)، *زمینه جامعه‌شناسی* (اقتباس از آگ برن ونیم کف)، نشر دهم، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، *درآمدی بر دایرةالمعارف علوم اجتماعی*، چاپ اول، مؤسسه کیهان، تهران.
- هری. س. تری یانديس (۱۳۷۸)، *فرهنگ و رفتار اجتماعی*، ترجمه فنی، نصرت، نشر رسانش، تهران.